

Traser Julianna Sára*

Az alkalmazott összehasonlító jogi kutatásmódszertan gyakorlata az MFI-ben

1. BEVEZETÉS

Egyetemi éveim alatt azon szerencsés joghallgatók közé tartozhattam, akik az összehasonlító jogról a jogterület egyik legkiemelkedőbb magyarországi művelőjétől, a 2024 februárjában elhunyt Prof. Dr. Péteri Zoltántól tanulhattak, és általa – szintén még egyetemistaként – a strasbourgi Robert Schumann Egyetem összehasonlító jogi fakultásának (*Faculté Internationale de Droit Comparé*) három cikluson át tartó összehasonlító jogi képzésén is részt vehettek. Péteri tanár úr közel hat évtizeden keresztül volt a Magyar Tudományos Akadémia Jogtudományi Intézetének munkatársa, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának és a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karának kiváló tanára (ez utóbbinak alapító tanára is volt), emellett oktatott a Robert Schumann Egyetemen, a Nemzetközi Összehasonlító Jogi Akadémia (*Académie Internationale de Droit Comparé*) pedig rendes tagjai közé választotta.¹

Péteri tanár úr maga is a jogelméleti tanszéken oktatta az összehasonlító jogi módszertant és elméletet, továbbá a strasbourgi összehasonlító jogi tanulmányok is főként a nagy jogrendszerek általános, elméleti bemutatására, vagy legfeljebb egy-egy sajátos jogintézmény tanulmányozására építettek – nem véletlenül. Az összehasonlító jog ugyanis elválaszthatatlan az *absztrakciótól*, az elvont keretektől, és a sematizálásra való törekvésünktől. Jóllehet az összehasonlító jogot *gyakorolni* mégis csakis konkrét jogi témákon, eseteken, feladatokon keresztül lehet.

Jelen tanulmány keretei között az alkalmazott jog-összehasonlítás terén szerzett saját tapasztalataimra építve igyekszem bemutatni, hogy értékelésem szerint miért nehezebb elméleti síkon megközelíteni az összehasonlító jog tudományát, mint gyakorlati módon alkalmazni és művelni azt. Az általam felvázolt alkalmazott összehasonlító jogi kutatási tapasztalatok és jó-gyakorlatok elsősorban a Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet (a továbbiakban: MFI) által eddig elvégzett kutatásokon alapulnak és az MFI-nek az összehasonlító jogi kutatóintézetek között betöltött sajátos helyét és feladatkörét is jól mutatják.

* Főosztályvezető, Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet, Nemzetközi és Uniósi Jogi Kutatási Főosztály.

1 In memoriam Prof. Dr. Péteri Zoltán: <https://jak.ppke.hu/aktualis/gyaszhir-peteri-zoltan>.

2. GONDOLATOK AZ ÖSSZEHASONLÍTÓ JOGTUDOMÁNY MIBENLÉTÉVEL ÉS CÉLJÁVAL KAPCSOLATOS ELMÉLETI VITÁKRÓL

Az összehasonlító jog elnevezése – a tudományterület kezdeti művelőihez köthetően² – a szakirodalomban franciául honosodott meg. A *droit comparé* jelentése magyarul összehasonlított jog, amely jelzős szerkezet már magában hordozza, hogy e területen a vizsgálat *tárgya* és a vizsgálat *módszere* szoros összefüggésben állnak egymással.³

Az *összehasonlítás* egyszerű definícióval két vagy több makroszintű dolog (esetünkben jogrendszerek vagy azok entitásai) együttes tanulmányozása, melynek során az alkalmazott módszer eredményeként olyan következtetés vonható le, amely a vizsgálat tárgyának egyedi tanulmányozása során nem lett volna megállapítható.⁴ Az összehasonlítás tehát szükségszerűen az elemzett dolgok *különbségeinek és hasonlóságainak* értelmezése és magyarázata céljából történik. Az összehasonlító jog kezdeti megközelítésben maga is a hasonlóságok feltelezésén (*praesumptio similitudinis*), azaz az *összehasonlíthatóságon* alapult, mára azonban inkább eltolódott a *különbözőségek feltételezése* irányába, hiszen miért hasonlíthatunk össze, ami hasonló vagy azonos.

Az összehasonlító jogot, mint tudományterületet sok vita övezi, hiszen *nem tekinthető jogágnak*, egyszerre igényel *filozófiai, ismeretelméleti* (episztemológiai) és *jogtudományi* megközelítést, ráadásul a jogösszehasonlítás tárgya tartalmában és

2 Az összehasonlító jogtudomány nyugat-európai megalapozói és kiemelkedő művelői a teljesség igénye nélkül. 1900 előtt: Friedrich Carl von Savigny, Rudolf Jhering, Sir Henry Sumner Maine, Raymond Saleilles. 1900-tól, a Párizsi Világkiállításához kapcsolódóan megrendezett első nemzetközi jogi kongresszustól kezdődően: Édouard Lambert, Henri Lévy-Ullmann, Gustav Radbruch, Gutteridge, Marc Ancel, René David, Otto Kahn-Freund, újabban: Konrad Zweigert és Hein Kötz, Pierre Legrand, Johnatan Hill, Patrick Glenn, John Henry Merryman, Geoffrey Samuel, Mark van Hoecke, Jaakko Husa. Magyarországon: Szabó Imre, Eörsi Gyula, Mádl Ferenc, Péteri Zoltán, Varga Csaba. Az összehasonlító jogtudomány magyarországi történetéről és művelőiről részletesen lásd FEKETE Balázs: Két vázlat a magyar összehasonlító jogi gondolkodás tablójához – Adalékok a magyar jogösszehasonlítás történetéhez. *Állam- és Jogtudomány*, 2005/1-2., 143–169.

3 RÓZSA Dániel: A *droit comparé* módszertani megalapozásának néhány elméleti kérdése. *Iustum Aequum Salutare*, 2008/3., 161–180.

4 Geoffrey SAMUEL: *An Introduction to Comparative Law Theory and Method*. Hart Publishing, 2014, 23.

időben is *relatív*. E relativitás miatt nem határozható meg egzakt módon, hogy mi képezi az összehasonlító jog tárgyát, hiszen az összehasonlítás tárgya mindig a vizsgálat kontextusától és céljától függ, és az összehasonlítás módszere sem 'kőbe vésett', mivel a kutatási módszernek szintén a kutatás célját kell szolgálnia.

A 'mit hasonlítunk össze' kérdésre adható választ bonyolítja magának a 'jog' fogalmának értelmezése is. A jogösszehasonlítás kezdeti megközelítésben pozitivistá-normatívista alapon állt, és az összehasonlító jogi vizsgálatba kizárólag a *törvényhozói jogot* vélte bevonhatónak, az angolszász rendszer *bíró alkotta jogát* nem (ráadásul írott jog alatt is több jogforrási szint érthető). Tradicionálisan a *nemzetállami* (unitárius vagy szövetségi) eredetű jogszabályok tartoznak a 'jog' fogalmába, de egyes szerzők⁵ nem zárják ki, hogy a *szupranacionális és nemzetközi jogrendszerek* és szervezetek joga is az összehasonlító jog tárgyát képezze, vagy akár eltérő integrációs szintek közötti (ún. *cross-level*) összehasonlítás is elvégezhető legyen. Az 'élő jog' vizsgálatába az írott normákon kívül az *ítélkezési gyakorlat, sőt a jogi kultúra, a jogi koncepciók, a szakirodalom* jogértelmezésének ismerete is beletartozik. Egy megalapozott összehasonlító jogi kutatásban pedig a kutatónak az adott ország intézményi berendezkedését, illetve akár a *jogalkotási folyamat* jellemzőit is érdemes megismernie. Az összehasonlítás tárgya tehát nemcsak tartalmában és időben, de jellegében és eredetében is relatív lehet.

Nem könnyebb a helyzet az összehasonlító jog módszer-tanának (a 'hogyan hasonlítunk össze') meghatározásakor sem, hiszen különböző szerzők különböző – *egyelőre nem véges számú* – összehasonlító jogi módszert azonosítanak. Az összehasonlító jog klasszikus módszere és az összehasonlító jogtudomány alapja a *funkcionális módszer*, amely a vizsgált jogintézmény funkcióját, hatását (és nem a működését) mutatja be.⁶ A *strukturális módszer* ezzel szemben két jogi megoldás közötti strukturális kapcsolatot, azaz a rendszer működését értelmezi, míg pl. a *mély hermeneutikai elemzés* (amely a nyelv és a jogi szaknyelv mélységi ismeretét igényli) a szöveg konkrét értelmén túl a szabály *valódi jelentésének* feltárását eredményezi. A *kontextusba helyezés* módszere a jogszabályok vizsgálatát nem választja el a jogszabály megalkotásának *társadalmi, gazdasági, sőt történeti közegétől*, amelyhez részben a *történeti és a geneológiai* módszer is hasonlít. Az összehasonlító vizsgálat módszerének megválasztására hatással lehet az összehasonlítás szintje (*mikro- vagy makroszint*), illetve az is, hogy az összehasonlításra *elméleti, vagy alkalmazott célból* kerül sor.

Mindezekre tekintettel *jelenleg sem az összehasonlító jog tartalmáról, sem annak módszertanáról nincs tudományos konszenzus*, olyannyira, hogy számos mai szerző az *összehasonlító jog végét* vizionálja,⁷ sőt megkérdőjelezi, hogy egy adott jog-

rendszerben szocializálódott kutató megértheti-e egyáltalán egy másik jogrendszer logikáját.

Az mindenesetre bizonyos, hogy az összehasonlító jogtudomány kezdeti céljaihoz⁸ és megközelítéséhez képest e jogterület napjainkban *paradigmaváltáson* megy keresztül⁹ és számos ponton új megközelítést és feladatot kap. A modern összehasonlító jog meg kívánja haladni a leíró és statikus értelmezést, és ehelyett *nyitottá válik* akár az összehasonlítás tárgyában rejlő belső szabálytalanságok elismerésére is. A hasonlóságok és különbségek feltárásán túl a modern összehasonlító jogi értelmezés arra is kiterjed, hogy az azonosságok és különbözőségek a vizsgálat *mely szintjén* jelentkeznek, és *milyen jelentőséggel* bírnak. Az összehasonlító jog új felfogása így képes *dinamikus, innovatív* megközelítést, vagy értelmezést adni, és a jogösszehasonlítást *gyakorlati célok* szolgálatába állítani (mint pl. kollíziós jogviták megoldása, nemzeti jogalkotás javítása).

3. AZ ÖSSZEHASONLÍTÓ JOGI KUTATÁSSAL SZEMBEN TÁMASZTHATÓ ELVÁRÁSOK

Jóllehet az összehasonlító jog elméletének szakértői a jogterület *céljának, módszerének és tárgyának* meghatározását illetően számos ponton egymástól eltérő álláspontot képviselnek, a szakirodalom álláspontja azonban azzal kapcsolatosan egységesnek mondható, hogy az alkalmazott összehasonlító jogi kutatást végző kutatótól a legmagasabb szakmai kutatási színvonal, továbbá az adott jogterület vagy jogintézmény mélységi és lényegi ismerete várható el.¹⁰

Az összehasonlító jogi kutatás megkezdését megelőzően a kutatónak elsőként a kutatás *célját és kereteit* kell meghatároznia, ugyanis csak a kutatási cél ismeretében dönthető el például, hogy a feltett kutatási kérdés *relevánsnak* tekinthető-e. A kutatási keretek ismerete olyan gyakorlati szempontok beazonosítására vonatkozhat, mint a rendelkezésre álló idő és az erőforrások, a felhasználható adatbázisok, folyóiratok, szakirodalom, nyelvi kompetenciák stb. Mielőtt a kutató azonosítaná a más országok vonatkozásában vizsgálandó összehasonlító jogi kérdést, a vizsgálandó terület vagy jogintézmény

5 Antonina BAKARDJIEVA ENGELBREKT: Comparative Law and European Law: the End of an Era, a New Beginning, or Time to Face the Methodological Challenges? In: Laura CARLSON, Peter WAHLGREN (szerk.): *Comparative Law. Scandinavian Studies in law*, 2015., 87–104, 90.

6 A szükségszerűen *mikro-összehasonlító* funkcionális módszerrel az egyes jogrendszerekben azonos funkciót betöltő szabályok és jogintézmények azonosíthatók függetlenül a jogi megoldás jellegétől. Így nem kizárt azon szabályok vizsgálata sem, amelyeket az egyik jogrendszer írott jogszabállyal, a másik viszont pl. jogon kívüli eszközökkel ér el.

7 Mathias SIEMS: The End of Comparative Law. *The Journal of Comparative Law*, 2007/2., 133–150.

8 Az összehasonlító jogtudomány mérföldköve az 1900-as első nemzetközi összehasonlító jogi kongresszus Párizsban. A kongresszus által megfogalmazott nagy ideák, mint az *elmaradott népek felzárkóztatásának segítése és a jogegységesítés* (a nemzetek egymáshoz való közeledésének elősegítése) végcélja a feltárt hasonlóságok alapján az *egységes világjog* megalkotása volt. (Az új európai *ius commune* azonban kizárólag az európai kontinentális jogra épült volna.) Az összehasonlító jogirodalomban ezért is meghatározóak kezdetben a *nagy jogrendszerek összehasonlítására és tipizálására* irányuló törekvések, és a *jogi etnológia* létjogosultságának elismerése.

9 Lásd pl. a pozitivistá-normatívista megközelítés meghaladása; a joggyakorlat, valamint a társadalmi-gazdasági szempontok beemelése a vizsgálatba; a funkcionális módszer meghaladása és elmozdulás a strukturális, mély hermeneutikai elemzés felé; a XX. század elejének összehasonlító jogi célja, a *harmonizálás* helyett a jogegységesítésben rejlő veszélyek felismerése, és az összehasonlító jognak a jogalkotás javítása érdekében történő hasznosításának irányába való elmozdulás.

10 Az alábbi gyakorlati kutatási megfontolásokat Geoffrey SAMUEL: *An Introduction to Comparative Law Theory and Method*. Hart Publishing, 2014. könyve és az ott hivatkozott szerzők álláspontja alapján ismer-tjük.

működését legalább a *saját jogrendszere* vonatkozásában kívá-
lóan értenie kell. A *feltáró szakaszban* tehát a jogintézmény
saját jogrendszerben betöltött szerepének, működésének és
gyakorlati alkalmazásának strukturális és funkcionális megis-
merése is szükséges. Ezt követheti a vizsgálatra kiválasztandó
országok (eltérő jogi megoldások) beazonosítása, amely azon-
ban szintén igen komoly előzetes alapozó kutatómunkát igényel.
A megfelelő felkészüléssel azonban elkerülhető az *ama-
törizmus*, vagy esetleg az irreleváns, pontatlan kutatás veszélye.
A jogirodalom itt kifejezetten ajánlja a vizsgálni kívánt
ország(ok) jogi kultúrájának, szabályozási sajátosságainak és
logikájának a megismerését is, a jogi megoldás izolált vizsgálá-
ta ugyanis megfoszthatja a kutatót a jogintézmény valós jelen-
tésének és jelentőségének megértésétől.¹¹ A kutatás előkészítő
szakaszában szükséges a kiválasztott ország vizsgálatra kivá-
lasztott jogintézményét bemutató, azt értelmező *szakirodalom*
és az adott területre vonatkozó *ítélkezési gyakorlat* tanulmá-
nyozása. A kutatónak ebben a szakaszban kell tisztáznia nyelvi
kompetenciáit és pl. a jogi szaknyelv ismeretére vonatkozó
korlátait, vagy a közvetítő nyelven folytatott kutatás veszélyeit
is. (Természetesen a legcélszerűbb az, ha az összehasonlító jogi
kutatást az általunk ismert idegen nyelven végezzük, azonban
még így is külön problémát jelenthet a *jogi szakkifejezések, jogi
terminológia* helyes értelmezése és lefordíthatósága.)

A kutató ugyanakkor még a legalaposabb felkészülés mel-
lett is szükségszerűen csak kívülről, *külső szemlélőként* vizsgál-
hatja az adott jogintézményt és a számára idegen jogrendszert,
ami azonban egyes szerzők szerint mégsem hátrány, hiszen
a külső szemlélő esetleg olyan összefüggéseket is észrevehet,
amelyeket a belső szemlélő nem, és így számára a *'nagy kép'*
biztosíthatja a rendszer logikájának és a jogi stílusnak a jobb
megértését. (A kutatási módszertan egyébként is jó, ha nem
zárja ki a makroszintű vizsgálatot és az absztrakciót.) Meg-
felelő mélységű előkészítő munkát követően indokolható meg,
hogy *mely országok*, és miért ezen országok kerülnek kiválasz-
tásra, pl. mert a jogi megoldásaik hasonlóak, vagy éppen azért,
mert esetleg teljesen eltérőek. Az előkészítő kutatás vélhetően
segít beazonosítani a kutatás *jogforrási szintjét* és azt is, hogy
az írott joganyagon kívül a joggyakorlat bemutatása milyen
jelentőséggel bírhat.

Az összehasonlító vizsgálat tárgyához kapcsolódó *kutatási
kérdést* (kérdéseket) a *lehető legpontosabban célszerű meghatá-
rozni*, azonban érdemes nyitva hagyni a kérdés esetleges
későbbi kiterjesztésének vagy szűkítésének lehetőségét is, hi-
szen a kérdés *dinamikus* alakítása az összehasonlíthatóságot
vagy a megértést szolgálhatja. A kutatási kérdés pontos lehatá-
rolása az összehasonlító jogi kutatás relevanciájával és hasz-
nosságával is összefügg, mivel a *túl tág, vagy általános* kutatási
kérdés megválaszolhatatlan, pontatlan stb. lehet; a más tudomá-
nyterületre tartozó, vagy elvont kérdés jogi értelemben
lehet, hogy nem kutatható; míg pl. a *túl komplex* kérdés
megválaszolása idő- és erőforrásbeli korlátokba ütközhet.
Ez utóbbi esetben ráadásul előfordulhat, hogy összehason-
lításra alkalmatlan eredményt kapunk, azaz pl. széttartó

jellegük miatt a részletszabályok csak a maguk egyediségében
mutathatók be, összehasonlító elem nélkül.

A kutatási cél és a kutatási kérdés(ek) meghatározását kö-
vetően választható ki az alkalmazandó *összehasonlító jogi
módszer*, amely adott esetben több megközelítést kombináló
vegyes kutatási módszer is lehet, és határozható meg az *össze-
hasonlítás szintje* (mikro-, vagy makroszintű összehasonlítás).
Az összehasonlító jogi kérdés kialakításánál említett *dinamiz-
must* a vizsgálat szintje vonatkozásában is érdemes alkalmazni,
a vizsgált jogintézmény megértéséhez ugyanis szükség le-
het az *absztrakciós szintek közötti ugrásra*: hiszen lehetséges,
hogy az összehasonlítás egyik szintjén még azonosságot,
a másik szintjén azonban már különbözőséget találunk.

Amint azt a szakirodalom kiemeli, az elvégzett kutatás
csak akkor tekinthető *összehasonlító jogi kutatásnak*, ha a jog-
intézmények vizsgálatán túl a kutatás befejezését követően
megtörténik a *kutatási eredmények összehasonlító értelmezése*
is. Az összehasonlító jogász feladata a jogi szövegek (és/vagy
ítélkezési gyakorlat) pusztá bemutatásán túl, az elért kutatási
eredmények keresztül az adott jogi kultúra, mentalitás, és
a jogi szövegek jelentésének feltárása, 'tolmácsolása'.¹² Az álta-
lánosító, egyetemes következtetéseket levonni szándékozó
értelmezéseket azonban célszerű elkerülni, mivel ezzel magát
az összehasonlítás tárgyát tesszük semmissé.

4. AZ ÖSSZEHASONLÍTÓ JOGI KUTATÁS IDEÁLIS MODELLJÉNEK KÖZIGAZGATÁSI KERETEKRE TÖRTÉNŐ ADAPTÁLÁSA

A *közigazgatás gyakorlatában alkalmazott* összehasonlító
jogi kutatási módszertan a fent ismertetett ideáltipikus meg-
közelítéstől több ponton is eltér(het). Legfontosabb különb-
ségként adódik, hogy a kutatási kérdés és a vizsgálandó jogi
megoldások körének meghatározása a kutató autonómiáján
kívül esik, azaz a kutató *'megrendelésre'* készíti el értékelő
jelentését, és mivel a kutató a *'megrendelés'* célját nem feltét-
lenül ismeri, ezáltal az összehasonlító jogi kutatás előkészíté-
sében nem, vagy csak korlátozottan érvényesül a kutatói rá-
hatás. A kutatási cél és a kutatás tervezett hasznosulása
ismeretének hiánya miatt a *kutatási fókusz elcsúszhat*, és így
a megrendelő által keresett szabályozási megoldás (az analóg
jogi megoldás, vagy az új megközelítés) sem feltétlenül kerül
azonosításra.

Az MFI gyakorlatában a megrendelő ún. *megrendelőlap*
kitöltésével jelzi a kutatási igényét, amelyen a vizsgálandó jog-
területet, a vizsgálandó országok körét, a kutatási kérdést és
az irányadó magyar jogszabályokat is feltünteti. Előfordul
azonban, hogy a megrendelőtől érkező *kérdés* vagy *túl tág és
általános*, ezért a kutatási téma további lehatárolását igényli,
vagy pedig épp ellenkezőleg: a vizsgálandó kérdés annyira
kazuisztikus, hogy a kérdésfeltevés *kizárólag a magyar szabá-
lyozási környezetben értelmezhető*. Utóbbi esetben a meg-

11 Lásd az összehasonlító jog kezdeti érdeklődését a *jogi etnológia* iránt,
amely releváns szempontokkal egészítheti ki a kutatást. Az összehasonlító
jog történeti-etnológiai gyökereiről lásd Rózsa Dániel i. m.

12 „Such a comparatist is un passeur, that is to say a ferryman carrying
people from one mentality to another and back again. Il va et il vient,
d'une rive l'autre (parfois aussi, il mouille).” LEGRAND, Pierre: *Comparer
les droits, résolument*. Presses Universitaires de France, Párizs, 2009, 238.
Idézi Geoffrey SAMUEL i. m. 111.

rendelő a magyar jogszabály szabályozási logikájából indul ki és e megközelítés univerzalitását feltételezi (lásd *praesumptio similitudinis*).

A megrendelő által megjelölt *vizsgálandó országok köre* nem feltétlenül szakmai, vagy szabályozástechnikai kiválasztási szempontokon alapul, hanem adott esetben pl. a teljesség igényével az összes uniós tagállamot le kívánja fedni, vagy inkább pont a 'nagy tagállamokra', vagy regionális partnereinkre korlátozódik. A kutatási kérdés azonban ettől az adott ország vagy országok vonatkozásában még irreleváns is lehet, ráadásul a kutatást a 'kis nyelvek' esetében szükségszerűen közvetítő nyelven, az adott ország jogi terminológiai sajátosságai ismeretének hiányában kell elvégezni. A *szövetségi államok* sajátos helyzete szintén előszűrést igényelne, esetükben ugyanis az összehasonlító jogi vizsgálat a rendelkezésre álló időkeretben általában szükségszerűen csak a szövetségi szintre korlátozódhat. A szövetségi állam és a tartományok (vagy alacsonyabb entitások) közti hatáskör-megosztási szabályok 'üres' (vagy korlátozott tartalmú) kutatást eredményezhetnek, ami a megrendelő szempontjából szintén kevésbé hasznosítható.

A fenti gyakorlati *kihívások ellensúlyozása* érdekében ezért elengedhetetlennek tűnik a *megrendelővel történő* kezdeti – ideális esetben pedig a munkafolyamatba épített többszöri – *egyeztetés*, amely egyrészt a kutatás fókuszáltabbá tételéhez vezethet, másrészt az erőforrások hatékonyabb felhasználását is eredményezheti (pl. a kutató országok körének meghatározása, vagy a nyelvi kompetenciák figyelembevételével). Amennyiben a kutatási feladat kezdetén a kutatási cél megismerhető, és lehetőség van egy előzetes feltáró kutatás (*pre-screening*) lefolytatására, úgy beazonosítható a vizsgálatra érdemes országok köre; a vizsgálat szintje (jogforrási szint, jogalkotás és/vagy jogalkalmazás) kiterjeszhető vagy szűkíthető; a kutatási kérdés pontosítható és súlyozható; amelyhez a későbbiekben a kutatási módszer is hozzáigazítható. Mindezek eredményeként a kutatás vélhetően a megrendelő (jogalkotó) szempontjából valóban relevánsnak tekinthető minták vizsgálatára összpontosítható.

Ugyanez a feltáró kutatási gyakorlat vonatkozhat a *szövetségi államokra* is, ahol a szövetségi, tartományi, vagy alacsonyabb szintű entitások hatásköreinek elemzésével szükséges lehet előzetesen beazonosítani a szabályozásra jogosult igazgatási szintet. A nyelvi korlátok feloldásában és a szabályozás lényegének megértésében, áttekintésében nagyban segít, ha a vizsgálandó kérdésben a vizsgálandó ország minisztériumainak, hivatalainak, szakmai szerveinek stb. honlapján *hivatalos*, hiteles összefoglaló *tájékoztató anyagok* érhetőek el (akár angol nyelven is).

A *munkaszervezésnél* főosztályi szinten figyelembe vesszük a kutatást végző kollégák nyelvi kompetenciáit, és ennek alapján alakítjuk ki az adott kutató által *rendszeresen vizsgálandó országok* körét. Így egyfajta familiaritás alakul ki az adott ország állami berendezkedésével, intézményrendszerével, hatásköri és államszervezési szabályaival; az adott ország jogforrási hierarchiájával; az online hozzáférhető és előfizetéses adatbázisokkal; az állami intézmények hivatalos oldalaival; és tágabban az adott ország jogi kultúrájával, demokratikus berendezkedésével kapcsolatban.

5. AZ MFI NEMZETKÖZI ÉS UNIÓS JOGI KUTATÁSI FŐOSZTÁLYÁNAK ALKALMAZOTT ÖSSZEHASONLÍTÓ JOGI KUTATÁSMÓDSZERTANA

Amint azt fent láttuk, a minisztériumok megrendelőlap formájában juttatják el a kutatási megkereséseiket az MFI-nek. Amennyiben a kutatási téma a Nemzetközi és Uniós Jogi Kutatási Főosztály (a továbbiakban: főosztályunk) hatáskörébe tartozik, úgy elsőként az *irányadó magyar és uniós jogszabályok és/vagy nemzetközi egyezmények azonosítására* kerül sor. Erre a *megrendelőlap* sok esetben jó kiindulási alapot jelent, a kutató téma mellett ugyanis felsorolásra kerülnek a magyar és uniós jogszabályok is. A megjelölt jogforrások és az összehasonlító jogi kutatási kérdés *együttes olvasata* nyomán azonban elengedhetetlen az alkalmazandó jogszabályok körének pontosítása és/vagy kiegészítése azért, mert pl. a megrendelő az egész jogszabályt relevánsként jelöli meg, holott annak csak adott cikkei függenek össze a kutatási témával, vagy ezzel ellenkezőleg, csak adott jogszabályhely kerül megjelölésre, de a kapcsolódó értelmező, vagy végrehajtási szabályok nem.

Ezt követően kerül sor a kutatási témából való *felkészülés rendjének* meghatározására. Ennek keretében kerülnek kiválasztásra a magyar szabályozásból és adott esetben az ítélkezési gyakorlatból (pl. a vonatkozó alkotmánybírói határozatokból), valamint az uniós vagy nemzetközi jogi háttérből felkészülő kutató kollégák. Főosztályunk kijelölt munkatársai a kutatási témát, valamint annak magyar, uniós és/vagy nemzetközi jogi hátterét a *bevezető értekezleten* ismertetik, amelyhez a kollégák számára *írásos anyagot* is készítenek. Az írásos összefoglalót, valamint az irányadó magyar és uniós és/vagy nemzetközi *jogszabályok szövegét*, de legalábbis a jogszabályok releváns részeinek kivonatát minden kolléga megkapja. A kutatási feladatból való pontos felkészülés érdekében a segédanyagokon kívül a kollégák az Európai Bizottság, az Európai Parlament és nemzetközi szervezetek stb. által készített, a vizsgálandó országok jogi megoldásait áttekintő témába vágó jelentéseket, valamint az uniós jog tagállami átültetésének vizsgálatát segítő uniós oldalak, vagy más uniós adatbázisok linkjeit is megkapják.

Szintén az előkészítő értekezleten kerül sor a vizsgálandó országok kutatók közötti – nyelvi kompetenciákat és korábbi kutatási feladatokat is figyelembe vevő – felosztására, amelyhez főosztályunk gyakorlatában egy további előkészítő kutatási fázis is kapcsolódhat. Amennyiben a kutatási feladat időbeni ütemezése ezt lehetővé teszi, úgy a kutatók az országleosztásnak megfelelően *előzetesen áttekintik* a kutató országának az adott kutatási témában elfogadott *nemzeti szabályozását* (szövetségi országoknál szövetségi szinten), amelyről egy *második előkészítő értekezlet* keretében számolnak be. Az uniós és magyar szabályozási háttér megismerésén túl a konkrét szabályozási megoldásokat áttekintő megalapozó felkészülés alapvetően két gyakorlati haszonnal jár az összehasonlító jogi kutatás szempontjából. Egyfelől az előzetes kutatások során szerencsés esetben sikerül azonosítani, ha a megrendelő által megjelölt *szabályozási szint* (pl. alaptörvényi szint) vizsgálata nem elegendő, vagy a kutatási szintre (pl. ítélkezési gyakorlat, szakirodalom) vonatkozó kérés a kutatás fókuszán túl mutatna. Ez esetben még a kutatási feladat megkezdését megelőzően

egyeztetés kezdeményezhető a megrendelővel a kutandó jogforrási szint pontosítása érdekében.

Az alapos előkészítő kutatás másik, talán legfontosabb gyakorlati jelentősége a jogszabályok részletein túlmutató *szabályozási logika, illetve minta* megértésében rejlik, ami a kutatási kérdések pontosításában és a konkrét *kutatási ágrajz* összeállításában nyújt segítséget. Az előkészítő országkutatásokat követően bemutatott szabályozási megoldások konkrétumaitól (mikroszint) elvonatkoztatva ugyanis kirajzolódhatnak a megközelítésbeli hasonlóságok, a különbségek pedig tipizálhatók, csoportosíthatók. Makroszinten kijelölhető a szabályozás közösnek tekinthető, minden országra értelmezhető logikája, ami a kutató kollégákat a *kutatási fókusz megtartásában és az összehasonlításra alkalmas vizsgálati eredmények azonosításában* segítheti. A kutatók tehát a főosztályi szinten közösen meghatározott kutatási ágrajz alapján dolgoznak, amely a magyar szabályozás logikáján túllépve a hasonló pontok beazonosítására törekszik a sematizálásnál, de az *azonos rész kérdések* mentén lehetőséget hagy a szabályozási megoldások *sajátosságainak, különbségeinek* lényegre törő bemutatására is.

A kutatási ágrajz a megrendelő által jelzett kérdésekhez képest kiegészítő vizsgálati szempontokat is tartalmazhat, ha azok a téma teljes megértéséhez feltétlenül szükségesek. A pontosított kérdések és (adott esetben vizsgálatra javasolt pontosított jogforrási szint nyomán) a megrendelővel történt egyeztetést követően kezdődhet meg az *érdemi kutatás*. Az országkutatások – amint azt fent láttuk – egységes szerkezetben, azonos kérdéseket követve készülnek. A kutatási országjelentések hosszabb terjedelme miatt azonban szükséges rövid, áttekintő anyagokat is készíteni az országjelentésekből, ami egyrészt a megrendelő számára lehet hasznos, és segítheti a szabályozási megoldások közti gyors eligazodást, másrészt az összehasonlító jogi értékelés elkészítését is megkönnyíti. Főosztályunk a kutatási országjelentésekből két-típusú rövidítést készít: egyrészt rövid, szöveges összefoglalót (*országértékelést*), másrészt *áttekintő táblázatokat*. Az országértékelés keretében a kollégák saját országuk kutatási eredményeiről egységes, sorrendbe állított szempontrendszer (főosztályunk gyakorlatában ún. *„checklist”*) mentén egy legfeljebb féloldalas leíró értékelést készítenek. Az áttekintő táblázataink általában kétfélek: egyfelől a főbb kutatási megállapításokat tükröző sematikus *igen/nem típusú táblázatok*, másfelől témakörökre bontott, rész kérdéseket tartalmazó *kifejtős táblázatok*.

Az áttekintő anyagok elkészítésével párhuzamosan megkezdődik a kutatási országjelentések szükség szerinti kiegészítése, átstrukturálása, amelyet az áttekintő anyagok véglegesítése követ. A kollégákkal ebben a fázisban van szükség a legintenzívebb egyeztetésre. A részanyagok (országjelentések, rövid és részletes táblázatok, rövid szöveges országértékelés) véglegesítését követően kezdődhet meg a kutatási eredmények értelmezése, azaz *maga az összehasonlító jogi vizsgálat*. Az összehasonlító jogi elemet praktikusán a kutatási jelentések *vezetői összefoglalója* tartalmazza, amely egyrészt a kutatási ágrajzot követve témakörönként (rész kérdésenként) foglalja össze a vizsgált országok által alkalmazott jogi megoldások hasonlóságait és különbségeit (csoportosító jelleggel), másrészt – főosztályunk gyakorlatában – gyakran tartalmaz lényegre törő áttekintő, vagy a kutatási eredményeket részletesen bemutató táblázatos összefoglalást.

6. AZ ÖSSZEHAJONLÍTÓ JOGI MÓDSZERTAN HATÁSA AZ EURÓPAI INTEGRÁCIÓRA ÉS A MÓDSZER KÖZVETLEN ALKALMAZÁSÁNAK UNIÓS INTÉZMÉNYI PÉLDÁI

Az összehasonlító jogelmélet *kezdeti koncepcióját* a hasonlóságok keresésének és ezek alapján az *univerzális jogi megoldások* kialakításának *célja* határozta meg, amely cél mára részben meghaladottá vált és az összehasonlító jog pragmatikusabb irányt vett – sőt felismeri, hogy az általánosítási szándék felülírja a kutatás tárgyának sajátosságát, az univerzális jogi megoldások pedig gyenge vagy alkalmazhatatlan jogi szövegeket eredményezhetnek.¹³ Ezzel együtt kétségtelen, hogy pl. az *európai integráció* a kezdeti szakaszában bizonyosan *intenzíven merített* az összehasonlító jogi megoldásokból (azaz az alapító országok jogi hagyományából és megoldásaiból), illetve konkrétan épített is az összehasonlító jog módszerére és eredményeire, mind az *uniós* (korábban közösségi) *jogi alapelvek*, mind a *belső piaci joganyag* kialakítása során.

Kezdetben *spontán összehasonlító jogi hatás* érvényesülhetett az alapító szerződések és alapelvek kimunkálása, továbbá az intézményi struktúra kialakítása során, amely az alapítók és első tisztviselők közös jogi ismereteiből és hagyományából fakadhatott. Az alapító országok intézményi tradíciói ugyanis tetten érhetőek az uniós *intézményi struktúra és az intézmények eljárási szabályainak* sajátosságaiban, így pl. a francia közigazgatási eljárási hagyományok beépültek az uniós intézményi adminisztrációba, az alapjogok tekintetében a német megközelítés érvényesült, a későbbi csatlakozásokkal beépült a precedensjogi megközelítés a jogesetek értelmezésébe, a transzparencia elvének és a dokumentumokhoz való hozzáférés elvének átvétele pedig a skandináv országoktól történt meg.¹⁴

A későbbiekben a közösségi, majd az uniós jogfejlődés velejárájaként az összehasonlító jog a *jogalkotási munka tudatosan választott eszközeként* is megjelent: az *acquis communautaire* kidolgozása során a közös, vagy még elfogadható megoldások megtalálása érdekében az Európai Bizottság több célból is használta és a jelenben is aktívan használja az összehasonlító jogi eredményeket. Az Európai Bizottság *jogalkotási javaslatait* gyakran előzi meg az uniós szinten szabályozni kívánt kérdésben alkalmazott tagállami jogi megoldásokat áttekintő összehasonlító tanulmány, de egy már szabályozott szakpolitikai területen is alkalmazhatja pl. egy irányelv tagállami átültetésének áttekintéséhez, vagy egy irányelv továbbfejlesztésére vonatkozó javaslatának megfogalmazásához. (Az összehasonlító jogi módszer alkalmazása az uniós intézmények gyakorlatában így mégis a *droit comparé* – azóta már meghaladott, sőt akár nem kívánatosnak is tekintett – eredeti céljához, azaz a jogközelítéshez és a harmonizációhoz viszi vissza az uniós jogalkotót.)

Az Európai Unió Bírósága az *ítélkezési gyakorlatában* szintén bevett módszerként alkalmazza az összehasonlító jogi módszert, amivel az *uniós jog dinamikus értelmezését* és a *jogfejlesztést* segíti elő. Az összehasonlító jog gyakorlati jelentősége

13 Geoffrey SAMUEL i. m. 56.

14 Antonina BAKARDJEVA ENGLBREKT i. m. 91–92.

három konkrét területen mutatkozik meg az Európai Unió Bíróságának (a továbbiakban: Bíróság) ítélkezési gyakorlatában: a joghézagok betöltése, az uniós jog értelmezése, és az alapvető jogok uniós szintű biztosításával kapcsolatos jogviták eldöntése során.¹⁵ Az összehasonlító jogi módszer alkalmazásának tehát egyik tipikus esete az, amikor a Bíróság a tagállamok (ritkább esetben más külföldi jog, vagy a nemzetközi jog) jogi megoldásait *általános uniós jogelvek* kidolgozása érdekében tekinti át és értelmezi. Ezen estekben a Bíróság a tagállami szabályozásból levont következtetéseket az *uniós joghézagok betöltésére* alkalmazza.¹⁶

A Bíróság az *uniós jog értelmezése*, azaz létező uniós normák *sui generis uniós jogi tartalommal* való megtöltése során is folyamodhat az összehasonlító jogi módszerhez. Erre abban az esetben is sor kerülhet, ha létezik a tagállamokban általánosan elfogadott meghatározás, így a Bíróság a 'közös értelmezés' emeli uniós szintre, de abban az esetben is sor kerülhet rá, ha a tagállami jogi megoldások eltérőek. Ilyenkor a Bíróság a vélhetően az uniós jogalkotó szándékának megfelelő fogalom meghatározást dolgozza ki a tagállami jogi megoldások figyelembevételével.¹⁷

A harmadik eset, amellyel kapcsolatban az összehasonlító jogi módszer alkalmazása felmerülhet, az a nemzeti és az uniós jog *uniós alapvető jogokkal* való összeegyeztethetőségének vizsgálata. Az Európai Unió Alapjogi Chartája 52. cikkének (4) bekezdése ugyanis kifejezetten úgy rendelkezik, hogy

15 Lásd részletesen: Koen LENAERTS – Kathleen GUTMAN: The Comparative Law Method and the European Court of Justice: Echoes Across the Atlantic. *The American Journal of Comparative Law*, 64/4., 2016, 841–864.

16 Pl. a *szexuális orientáción alapuló megkülönböztetés tilalmának* elvét a tagállamok jogának összehasonlító elemzésére alapozva állapította meg a C-249/96. sz., *Grant v. South-West Trains Ltd.* ügyben 1998. február 17-én hozott ítélet 32. pontját: „As for the laws of the Member States, while in some of them cohabitation by two persons of the same sex is treated as equivalent to marriage, although not completely, in most of them it is treated as equivalent to a stable heterosexual relationship outside marriage only with respect to a limited number of rights, or else is not recognised in any particular way.”

17 Pl. a 1612/68-as rendelet alkalmazását érintően és a *házasság* uniós jogi fogalmával összefüggésében a Bíróság az összehasonlító jogértelmezés eszközeihez folyamodott a 59/85. sz., *Hollandia v. v Ann Florence Reed* ügyben 1986. április 17-én hozott ítéletében, illetve a 122/99. P & C-125/99. P, D & Sweden v. Council, 2001 E.C.R. I-4319. egyesített ügyekben hozott ítéletében. A Bíróság a házasság fogalmának tagállamok általi eltérő meghatározásait vizsgálva állapította meg, hogy egy jogi fogalom közös (uniós) jelentéstartalmának meghatározása érdekében nem elegendő pusztán egy tagállam jogi megoldásának megfontolása, hanem az egész Közösség (Unió) jogot alakító társadalmi dinamikáját is figyelembe kell venni. (Lásd az 59/85. sz. ítélet 13. pontját: „any interpretation of a legal term on the basis of social developments must take into account the situation in the whole Community [now Union], not merely one Member State.” A 122/99. P & C-125/99 sz. egyesített ügyekben szintén a házasság jogintézményével kapcsolatban a Bíróság a tagállamok vonatkozó jogi meghatározásait megvizsgálva arra jutott, hogy a fogalmak szétartóssága miatt a házasság fogalmának nem adható egységes uniós definíciója, és a házasságtól eltérő jogi helyzetek nem kezelhetők a házassággal azonos módon. Lásd a 122/99. P & C-125/99. ítélet 34–36. pontjait: „according to the definition generally accepted by the Member States, the term 'marriage' means a union between two persons of the opposite sex. ... It is clear, however, that apart from their great diversity, such arrangements for registering relationships between couples not previously recognised in law are regarded in the Member States concerned as being distinct from marriage. In such circumstances the Community judicature cannot interpret the Staff Regulation in such a way that legal situations distinct from marriage are treated in the same way as marriage.”

„Amennyiben e Charta a tagállamok közös alkotmányos hagyományából eredő alapvető jogokat ismer el, akkor ezeket a jogokat *e hagyományokkal összhangban* kell értelmezni.” – azaz a Charta expliciten felhatalmazza a jogalkalmazót az összehasonlító jogi módszer alkalmazására.

Egyes szerzők számára kérdéses, hogy vajon így, hogy az uniós intézményi struktúra, a jogalkotás szabályai, valamint az alapelvek és az uniós anyagi jogi szabályok – sok esetben nagyfokú harmonizáció mellett – gyakorlatilag kialakultak és működnek, *csökkenni fog-e* az összehasonlító jog jelentősége és/vagy használata az európai integrációs projektben?¹⁸

Álláspontunk szerint a kérdésre vélhetően *nemmel* kell válaszolni, hiszen egyrészt az uniós jogharmonizáció nem terjed ki a klasszikusan nemzeti jogalkotás alá tartozó területekre (pl. polgári jog, büntetőjog) és a szabályozási területek új részterületekkel való kiegészülése sem kizárt. Másrészt az Európai Unió, mint nemzetközi szereplő (*globális aktor*) fellépése során is szükség lehet az összehasonlító jogra, mint eszközre pl. a nemzetek feletti gazdasági, politikai, jogi szervezetekkel való együttműködés modalitásainak kidolgozása érdekében.

7. AZ UNIÓS JOG TAGÁLLAMI ÁTÜLTETÉSÉNEK ÖSSZEHASONLÍTÓ JOGI VIZSGÁLATA MINT 'HÁLÁS TEREP'

Láthattuk, hogy az összehasonlító jog kezdeti céljai között az 'elmaradott népek'¹⁹ jogi felzárkóztatása, a közös jogi megoldások kidolgozása és a jogági kódexek megalkotása, végső soron a *civilizált világ közös jogának megalkotása*²⁰ szerepelt. Ezeket a célokat az összehasonlító jog területén mára meghaladottnak tekinthetjük, az európai jogfejlődés azonban az *uniós integráció velejárájaként* az egyes jogterületekre irányadó jogszabályok közelítésének célját mégis elérte (lásd fent). Az európai integráció a rendeletek és az elérendő közös szabályozási minimumot meghatározó irányelvek²¹ útján ugyanis az egyes jogterületeken különböző mértékű – részleges vagy teljes – harmonizációt valósít meg.

Ezek alapján azonban felmerülhet a kérdés, hogy ha az *uniós jog célja és eredménye* a jogközelítés és jogegységesítés, akkor a szabályozott területeken *marad-e* olyan érdemi különbség a tagállami szabályozási megoldások között, amely *összehasonlító jogi feladatként* jelentkezhet akár a közigazgatási munkában is? Az igenlő válasz az irányelvek átültetése esetén kézenfekvőnek tűnik, hiszen az irányelvek sajátosságából következik, hogy a tagállamok az irányelvben lefektetettnél többet tehetnek, de kevesebbet nem, ráadásul a szabályozás

18 SIEMS i. m.

19 A jog-összehasonlítás *korabeli terminológiája* a fejlett nyugati jogi kultúrákhoz képest a távoli országok jogi megoldásainak leírására az *elmaradott*, *'primitív'*, vagy *'barbár'* kifejezéseket használta, lásd pl. RÓZSA Dániel i. m.

20 Raymond SALEILLES a „*droit commun de l'humanité civilisée*” kifejezést használta.

21 Az Európai Unió Működéséről szóló Szerződés 288. cikke értelmében a *rendelet* általános hatállyal bír. Teljes egészében kötelező és közvetlenül alkalmazandó valamennyi tagállamban. Az *irányelv* az elérendő célokat illetően minden címzett tagállamra kötelező, azonban a forma és az eszközök megválasztását a nemzeti hatóságokra hagyja.

formája és módja is eltérhet egymástól, illetve természetesen előfordulnak kötelezettségzegést megvalósító, nem megfelelő tagállami átültető jogszabályok is. Az eltérő szabályok megléte (és így az összehasonlítható jogi feladat) ugyanakkor rendeleti szabályozás esetén sem teljesen kizárt, tekintve, hogy a rendeletek is tartalmazhatnak átültető nemzeti szabályozást szükségessé tevő anyagi,²² vagy eljárásjogi rendelkezéseket.

Összehasonlító jogi kutatási igény esetén a kutató számára vitathatatlanul nagy *könnyebbé* jelent, ha a kutatási kérdés akár egy uniós jogszabályt átültető tagállami rendelkezésre és a jogalkalmazásra, vagy akár egy nemzetközi egyezménynek való tagállami megfelelésre vonatkozik, tekintettel arra, hogy uniós vagy nemzetközi norma esetén a kiindulási szabályozási logika könnyen átlátható és tanulható. Az uniós irányelvek és rendeletek esetén az Európai Bizottság vagy az Európai Parlament szolgálatai számos útmutatót, állapot- és értékelő jelentést, eredménytáblát, adott esetben összehasonlító vizsgálatot is készítenek, és honlapjaikon elérhetővé tesznek. Az uniós rendelkezések összefoglalói, kapcsolódó dokumentumai (beleértve adott esetben a tagállami átültető jogszabályok szövegét is) az EUR-Lex oldalon²³ hozzáférhetők, az uniós joganyagra vonatkozó európai bírósági ítélezési gyakorlat pedig rendszerezett jegyzéken²⁴ keresztül érhető el.

Az említett intézményi források segédanyagainak felhasználásával az összehasonlító jogi kutatómunka tartalmilag hitelesen és részletekbe menően alapozható meg, ráadásul a közös uniós szabályozási háttér *a jogi fogalmak és a terminológia megértésében* is segítséget jelent, ami a közvetítő nyelven való kutatás nehézségét is csökkenti. Az uniós joganyagot átültető tagállami rendelkezések vizsgálata estén a kutató számára a szabályozási ágrajz, majd ez alapján a *kutatási kérdések cizellálása* is sokkal egyszerűbb, hiszen az átültető jogszabályok az alapul fekvő irányelvben vagy rendeletben meghatározott logikát, és részben annak normatív tartalmát tükrözik vissza. Ebből a 'közös háttérből' azonban az is következik, hogy a tagállami átültető rendelkezésekre irányuló összehasonlító jogi vizsgálat elsősorban nem a hasonlóságok, hanem (adott absztrakciós szinten) *a különbségek feltárásában és e különbségek jelentőségének meghatározásában*²⁵ hozhat hasznos eredményeket.

8. ZÁRSZÓ

Az alkalmazott összehasonlító joggal a közigazgatás keretein belül hivatásszerűen foglalkozva a meggyőződésem az, hogy az összehasonlító jogi módszer sokféleségét legjobban a gyakorlaton keresztül, a jogösszehasonlítás elméletét övező tudományos diskurzuson túlmutatóan lehet megérteni. Szakmai gyakorlatom alapján *saját meghatározásomban* az összehasonlító jog maga a módszer, a szükséges absztrakciós szinttel és elméleti elkötelezettséggel felvértezve, amelyet a tőlünk különböző jogrendszerek és jogi megoldások megismerésének, valamint a másoktól való tanulni akarásra irányuló szándéknak kell kiegészítenie. Az összehasonlító jogi vizsgálatnak elképzeléseim szerint a saját jogi megoldásaink jobbítására, vagy az analóg megoldások beazonosítására kell irányulnia, amit – ahogyan azt a jogi szakirodalom is kiemeli – kizárólag a jogi imperializmus²⁶ mögöttes érzésének maximális kiiktatásával lehet csak művelni.

Ezzel együtt a *közigazgatás kereteibe ágyazott* összehasonlító jogi feladatok rá kell, hogy irányítsák a figyelmet a jogösszehasonlítás művelésének olyan *praktikus kihívásaira* is, mint a nyelvi korlátok és a jogi terminológiai eltérések komolysága, az írott és az alkalmazott jogi megoldások (jogértelmezés) eltérései, a vizsgált országok normahierarchiájának sokféleségében rejlő buktatók, vagy az összehasonlítható több anyagi jogi konstrukciókkal szemben az eljárásjogi szabályok összehasonlíthatóságának nehézségei. Az uniós jog tagállami átültetésének összehasonlító vizsgálata során ugyanakkor az alapul fekvő kógens közös háttérszabály megléte részben ellensúlyozza ezeket a kihívásokat. A közös uniós jogi konstrukcióhoz igazodva főosztályunk – a közigazgatás sajátos igényeit figyelembe vevő, és arra alkalmazott, optimálisnak tekinthető – *gyakorlati kutatási módszertant* dolgozott ki, amely többek között lehetővé teszi a kutatási kérdés fókuszálását, ugyanakkor cizellálását is, és hozzásegít az átültető jogi megoldások közti eltérések könnyebb azonosításához, valamint az eltérések szintjének, illetve jelentőségének megértéséhez is.

22 Példaként említhető a 2016/679 sz. általános adatvédelmi rendelet 8. cikk (1) bekezdése (a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről szóló 2016/679 európai parlamenti és tanácsi irányelv (HL [2016] L 119/1., 2016.5.4.), amely a kiskorúak online adatkezelésbe való beleegyezésének korhatárára (13–16 év) vonatkozó, tagállamok által megállapítandó től-ig előírást tartalmaz.

23 Az uniós joganyag a <https://eur-lex.europa.eu/homepage.html> oldalon, a nemzeti jogalkotás pedig a <https://n-lex.europa.eu/n-lex/index?lang=hu> oldalon érhető el [letöltve: 2024. június 11.]. Az adott irányelvet átültető tagállamok által bejelentett jogszabályok pedig az irányelv oldalán, a „National transposition” fülnél érhetők el.

24 *Répertoire de jurisprudence* – https://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7046/fr/, csak francia nyelven érhető el [letöltve: 2024. június 11.].

25 Az irányelvi rendelkezések tagállami átültetése elérhet, pl. ha az irányelv től-ig határt állapít meg; a tagállami hatósági, vagy jogorvoslati eljárások alkalmazására vonatkozó irányelvi utalás átültetésének megértéséhez az adott tagállam jogorvoslati / hatósági eljárási / engedélyezési / ellenőrzési stb. szabályainak bemutatása is szükséges; az adott tagállam az elérni kívánt uniós célon túl szigorúbb szabályokat is előírhat (lásd a túlzott átültetés – *gold plating* – gyakorlatát).

26 Az összehasonlító jog és a jogi imperializmus (jogi mintaadás) ellentmondásos kapcsolatáról lásd pl. Bruno DE LOYNES DE FUMICHON: *Introduction au droit comparé*. Comparative Law Journal of the Pacific, Collection 'Ex Professo' Volume II, 2013, 19.: „Il faut relever que cet objectif évident d'harmonisation du droit, et parfois même d'unification du droit, n'empêche pas le développement d'une forme d'impérialisme juridique. Certains législateurs font cavalier seul et légifèrent en ces domaines, sans considérer ce qui se fait à l'étranger, même quand il y a certaine majorité d'inspiration.” és SAMUEL i. m. 6.: „Moreover they should also help the comparatist to become sensitive to the problem of legal imperialism. Such imperialism is where a legal theory fashioned from within one tradition—for example, that law is a structure of norms—is imposed (no doubt unwittingly) onto another tradition that may not actually envisage law in this way.”